

1942'de büyük bir kâğıt fabrikası açıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında (1941-1945) fabrikaların cepheye daha fazla mâmul yetiştirmesi için kapasiteleri artırıldı ve yenileri eklendi; 1945'te traktör, 1946'da motor, sabun, çimento, trikotaj fabrikaları tesis edildi. Aynı yıl bu fabrikaların elektrik ihtiyacını karşılamak için Aşağıvarzob Hidroelektrik Santrali'nin yapımına başlandı.

Sovyet döneminde şehir Tacikistan'ın kültür ve bilim merkezi olma yolunda hızla ilerledi; yirmi üç araştırma enstitüsü, sekiz üniversite ve yüksek okul, on dokuz meslek lisesi açıldı. 1951'de Tacikistan İlimler Akademisi faaliyete geçti. Bunun yanında Firdevsî adlı Tacikistan Millî Kütüphanesi, İlimler Akademisi Merkez Kütüphanesi kuruldu. Şehrin adı 1961'de Stalinâbâd'dan tekrar Duşanbe'ye çevrildi. Günümüzde şehirde yirmi üniversite, on yedi araştırma enstitüsü, dokuz teknik lise, 140 ortaokul ve lise, 181 kütüphane, 112 kreş, kırk bir hastahane, sekiz stadyum, 121 spor salonu, dört yüzme havuzu, üç tenis kortu ve elli yedi futbol sahası bulunmaktadır. İrfan, Maarif, Dâniş, Edip, Tacikistan Ansiklopedisi Duşanbe'deki en önemli yayınevleridir. Şehirde elli yedi gazete ve otuz üç dergi yayımlanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1992-1997 yılları arasında ülkede süren iç savaş yüzünden Duşanbe ekonomik ve sosyal hayat bakımından büyük değişikliklere uğradı; yüzlerce okul, kreş, kütüphane, kulüp, sinema, kültür evi, eğitim ve öğretim kurumu zarar gördü. Çoğunluğu Duşanbe'de yaşayan Rus, Ukrain ve Tatar gibi yabancı nüfus Rusya'ya göç etti. İç savaşın ardından şehrin imarına hız verildi. Sâmânî Devleti'nin 1100. yılı münasebetiyle düzenlenen bir meydanın ortasına İsmâil b. Ahmed Sâmânî'nin büyük bir heykeli konuldu. Tacik tarihini yansıtan heykeller, büstler şehirdeki park ve meydanlarda yerini almaya başladı. Komünist döneminde meydan, cadde ve sokaklara verilen isimler Tacik meşhurlarının adıyla değiştirildi.

Ya'küb-i Çerhî Camii ve Medresesi'nin iç avlusu

Rüdekî Parkı
(Bağ-ı Rüdekî)
ve Cumhurbaşkanlığı
Sarayı

A. Lohuti Devlet Akademi Tiyatrosu, S. Ayni Devlet Akademi Opera ve Balet Tiyatrosu, V. Mayakovskiy Devlet Rus Drama Tiyatrosu, M. Vohidova Devlet Gençlik Tiyatrosu, Devlet Kukla Tiyatrosu Duşanbe'deki en büyük tiyatrolardır. Tacikistan Millî Müzesi, Millî Eskiçağ Müzesi, Etnografya Müzesi şehir ve bölge açısından en önemli müzelerdir. Dünyada kilden yapılmış en büyük Buda heykeli Millî Eskiçağ Müzesi'nde korunmaktadır. Firdevsî adına kurulan Cumhuriyet Kütüphanesi'nde Rüdekî, Firdevsî, İbn Sînâ, Sa'dî gibi Türk-İslâm dünyasının meşhurlarının eserlerini de içeren 2000 civarında Arapça ve Farsça el yazması bulunmaktadır.

Bugünkü şehrin alanı 126,6 km², nüfusu 775.700'dür (2014). Duşanbe'nin Şahmansur, Firdevsî, Sâmânî, Sînâ adlı dört ilçesi vardır. Şehir nüfusunun % 89,5'ini Tacikler, % 6,7'sini Özbekler, % 2,6'sını Ruslar ve % 1,2'sini diğer milletler oluşturmaktadır. 1959'da Tacikler nüfusunun % 18,7'sini, Ruslar % 47,8'ini teşkil etmekteydi. Şehrin etnik nüfusunun bu değişimine 1970'li yıllardan itibaren Tacikler'in kırsaklardan şehre göç etmeye başlaması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Tacik olmayanların anavatanlarına göçü, 1992-1997 yılları arasında süren iç savaş yol açmıştır.

Duşanbe'de tarihî cami bulunmamaktadır. Mevcut bazı mescidler de Sovyet döneminde yıkılmıştır. 1997-2001 yılları arasında Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî, Bahâeddin Nakşibend, İmâm-ı Âzam, Mevlâî Muhammadcan, Sari Asiye, Yakka Çınar ve Amindcan camileri inşa edilmiştir. Tacikistan'ın Bedaşan bölgesinde çoğunluğu oluşturan İsmâîlî mezhebi üyelerinin de Duşanbe'de büyük bir merkezi bulunmaktadır. Duşanbe ile Ankara 2003 yılında kardeş şehir ilân edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. H. Haydarov, *İstoriya Tadjikskogo Narodda: XX vek*, Hudjand 2001, s. 342-390; *Ejegendnik Respubliki Tadjikistan*, Duşanbe 2004, tür. yer.; N. B. Hotamov, *Sotsialno Ekonomiçeskie Preobrazovaniya Respubliki Tadjikistan v Period Suverniteta (1991-2006)*, Duşanbe 2008, s. 1-170, 247-262; A. X. Komilov, "Seysmostoykoe Stroitelstvo v Respublike Tadjikistan", *Byulleten Stroitelnoy Tehniki*, sy. 12, Moskva 2009, s. 36-37; D. P. Pulatov, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialistiçeskaya Respublika, İstoriceskiy Oçerk", *BSE*, XXV, 172-177; M. S. Asimov – N. N. Negmatov, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialistiçeskaya Respublika, Hudojestvennaya Samodeyatelnost", a.e., XXV, 183-186; R. Hadzade, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialistiçeskaya Respublika, Literatura", a.e., XXV, 189-191; L. S. Ayni v.dğr., "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialistiçeskaya Respublika, Arhitektura İzobrazitelnoe i Dekarativno-Prikladnoe İskusstvo", a.e., XXV, 191-194; N. H. Nurdjanov, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialistiçeskaya Respublika, Dramatiçeskiy Teatr", a.e., XXV, 196; *Duşanbe, Entsiklopediya* (ed. M. D. Dinorşoev), Duşanbe 2004, s. 10-82.

İSMÂİL TÜRKÖĞLU

DÜKKÂLÎ, Ebû Abdullah

(أبو عبد الله الدُّكَّالِي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Hilâlî ed-Dükkâlî es-Selâvî (1868-1945)

Faslı tarihçi.

Selâ'da doğdu. Bir ulemâ ailesinden gelmektedir. Büyük dedesine nisbetle İbn Ali ed-Dükkâlî diye de anılır. Fas'ın Atlantik Okyanusu'na bitişik ortabatı kesimindeki Dükkâle bölgesinde yaşayan Benî Hilâl'in kollarından Dükkâle kabilesine mensuptur. Ataları XVI. yüzyılda Portekiz istilâsi sırasında daha uzakteki Selâ, Fas, Miknâs ve diğer şehirlere göç etmişlerdi. İlk eğitiminden sonra Kadî Abdullah b. Muhammed (İbn Hadrâ) es-Selâvî, *el-İstikşâ* müellifi Ahmed b. Hâlid

en-Nâsirî es-Selâvî, Şeyhülcemâa İbrâhîm b. Fakîh el-Cerîrî, Ahmed b. Fakîh el-Cerîrî gibi âlimlerden ders aldı. 1303'te (1886) Fas'a giderek Karaviyyîn Camii'nde öğrenim gördü; Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Muhammed Tihâmî b. Kennûn, Muhammed b. Tihâmî el-Vezzânî, Abdüsselâm b. Muhammed el-Hevvârî, Abdullah b. İdrîs el-Bedrâvî, İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, Abdülazîz b. Muhammed el-Bennânî'den ders aldı.

1891 yılına kadar süren tahsilinden sonra döndüğü Selâ'da fıkıh, usul, hadis ve Araçça dersleri verdi, etrafında geniş bir talebe halkası oluştu. Bunun yanında büyük ilgi duyduğu tarihe dair kitaplar okudu ve bu alanda üstün bir seviyeye ulaştı. Abdülhay el-Kettânî, Abdülhafız el-Fâsî, İbn Zeydân, Muhammed b. Mustafa Bücendâr, Abbas b. Muhammed es-Simlâlî gibi Faslı tarihçilerle Doğu İslâm dünyasından çeşitli âlimler ve Michaux Bellaire, Evariste Lévi-Provençal gibi şarkiyatçılar kendisinden faydalandı. 1897'de Selâ'da adliye teşkilâtında "udûl" (müzekkî) olarak göreve başladı, 1899'da Tanca'da aynı göreve tayin edildi, 1902'de Selâ'ya dönüp vali kâtipliği yaptı. 1905'te Rabat'ta Mağrib Bankası'nda çalışmaya başladı. Mevlây Abdülhafız el-Alevî zamanında bir süre Fas'ta kâtiplik görevine getirildi. 1911'de Selâ'da tekrar adliyedeki vazifesine döndü. 1912 yılı sonlarında Sultan Mevlây Yûsuf b. Hasan tarafından kraliyet sarayında kâtiplik görevine, ardından yüksek mahkeme üyeliğine, Bilim ve Eğitim Yüksek Komisyonu sekreterliğine tayin edildi. Faslı tarihçi ve yazar Abdullah b. Abbas el-Cerrârî 1940'ta bu görevi sırasında beş yıl onunla birlikte çalıştı ve kendisinden faydalandı. Cerrârî, Dükkâlî'nin geniş mâlûmat sahibi bir tarihçi olduğunu, birçok tarihçi ve şarkiyatçıyla ilişki kurduğunu, Abdülhay el-Kettânî ile kitap ve nâdir yazmalar konusunda yazıştıklarını ve kitap mübadelesinde bulduklarını kaydeder (*Min A'lamî'l-fikr*, II, 179). 1922'de Fransız Cumhurbaşkanı Alexandre Millerand'ın Fas'ı ziyareti sırasında *ed-Dürretü'l-yetîme* adlı eserinden dolayı kendisine Fransız Académie des sciences nişanı verildiyse de bu nişanı hiç takmadı. Daha sonraki yıllarda da Fransa ve Fas devletlerine çeşitli nişanlarla ödüllendirildi. 18 Mayıs 1945 tarihinde Selâ'da vefat etti.

Eserleri. 1. *el-İthâfû'l-vecîz bi-ahbâri'l-'Udveteyn el-mühâdâ li-Mevlânâ 'Abdil'azîz*. Selâ'nın coğrafyası, siyasi tarihi, ilmî, ekonomik ve sosyal hayatıyla

ilgili bir eserdir. Şehrin mescid ve medreseleri, zâviyeleri, surları, çarşıları, halkın uğraştığı sanatlar ve meslekler hakkında bilgilerin yer aldığı eser ulemâ, mutasavvıf ve yöneticilerin biyografilerini de içerir. 1313'te (1895-96) yazılıp Fas Sultanı Mevlây Abdülazîz'e sunulan *el-İthâfû'l-vecîz*'in neşredilen kısmında yetmiş dört biyografi mevcut olup alfabetiğinden anlaşıldığına göre eser tamamlanmıştır (nşr. Mustafa Bûşa'râ, Selâ 1406/1986, 1996). 2. *İthâfû eşrefi'l-melâ bi-ba'zî ahhâri'r-Rabât ve Selâ*. Muhteva bakımından bir önceki eserin benzeri olmakla birlikte ondan daha kapsamlı ve hacimli 3000 beyitlik bir kitaptır. Günümüzde birleşmiş olan komşu Rabat ile Selâ şehirlerini ele alan kitap Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *Müfâharetü Mâleka ve Selâ* adlı eserine reddiye niteliğinde olup İbnü'l-Hatîb'in Mâleka'yı bir süre hapis yatığı Selâ'ya üstün tuttuğu bazı hususlara Dükkâlî'nin itirazlarını içerir. Müellif, bu eseri Fas'ta Mevlây Abdülhafız'ın maiyetinde görevli iken 1911'de yazıp ona takdim etmiştir (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 11D, 383D, 466K, 2391K; el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 227, 12109Z/1, vr. 1-137). Necât el-Merînî, 16-18 Ocak 1992 tarihinde düzenlenen bir sempozyuma sunduğu tebliğde eseri etrafıca tanıtmıştır (bk. bibl.). 3. *Edvâhu'l-bustân fi ahhâri medîneti Selâ ve men derece bihâ mine'l-a'yân* (*Hadâ'îku'l-ehzâr / Ezhârü'l-bustân fi ahhâri'l-'Udveteyn ve mehâsini'l-a'yân*). Selâ'nın Fenike, Kartaca ve Roma devirlerine kadar giden tarihinden müellifin zamanına kadar bu şehirde doğan veya buraya gelip yerleşen âlim, mutasavvıf, edip, hükümdar, denizci gibi 2000'i aşkın şahsiyetin biyografisini yer verilen dört ciltlik bir eserdir. 4. *ed-Dürretü'l-yetîme fi ahhâri Şâleti'l-hadîse ve'l-kadîme*. Selâ şehrinin karşısında ve Rabat'la aynı hizada bulunan, kuruluşu Fenike ve Roma dönemlerine kadar giden eski Şâle şehrinin coğrafya, tarih ve eserlerine dairdir (nşr. Abîr Fehd Şedûd, Dimaşk 2012). 1914'te yazılan eserin Mareşal Hubert Lyautey'in isteği üzerine Fransızca'ya tercüme edildiği kaydedilir (*ed-Dürretü'l-yetîme*, neşredenin girişi, s. 35). 5. *es-Sirâcû'l-vehhâc ve'l-kevkebû'l-münîr min senâ şâhibi't-tâc Mevlânâ el-Hasan el-emîr*. Mevlây I. Hasan ve İngiltere kraliçesinin 1892'de ona hediye ettiği bir fülle ilgilidir (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 11647). 6. *Takyîd fi binâ'i Câmî'i Hassân min Rabâtî'l-Feth*. Rabat'taki Hassân Camii'nin

Ebû Abdullah
ed-Dükkâlî

inşası ve tarihi hakkında bir risâle olup Necât el-Merînî tarafından neşredilmiştir (*'Âlemü'l-mahtûât ve'n-nevâdir*, II/1, Riyad 1997, s. 108-132; *Min Nevâdiri mahtûâtî'l-mektebeti'l-Mağribiyye*, s. 49-75). 7. *Nübez (Lemha) min târihi Selâ*. Selâ'nın tarihi, halkı ve âdetleriyle ilgili bir soruya cevap olarak kaleme alınmıştır (Selâ el-Hizânetü'l-İlmiyyetü's-Subeyhiyye, nr. 415, 534). 8. *Ensâbü'l-'Udveteyn Selâ ve'r-Rabât*. Eserde, bu iki şehirde yaşananlarla ilgili olup ancak belge ve kaynaklarda görülen veya yok olmaya yüz tutmuş soy kütükleri (ensâb); şehir-kabile, sanat ve mesleklerle ilgili nisbeler; Endülü'sün çeşitli şehir, kabile ve bölgelerine dair olup aslını koruyan yahut İspanyollar'ca değiştirilen soy kütükleri hakkında bilgi verilir. Eserin yazma nüshasını, Fransız şarkiyatçısı Michaux Bellaire'in başkanı olduğu Tanca'daki Mission Scientifique du Maroc'un merkezine götürdüğü kaydedilir (*ed-Dürretü'l-yetîme*, neşredenin girişi, s. 21). 9. *Da'vü'n-nibrâs fi mecâlisi Fâs ev fi mehâsini medîneti Fâs*. Fas'ta tahsili sırasında 1303-1308 (1886-1891) yılları arasında şehirle ilgili söylenenleri derlediği bilgileri içerir. 10. *Tahîdû'l-me'âsir ve takyîdü'l-mefâhir bi-tercemeti's-Şeyh Şihâbiddîn Ahmed b. Nâsir*. Hocası, *el-İstikşâ li-târîhi düveli'l-Mağribi'l-ağşâ* müellifi Ahmed b. Hâlid es-Selâvî'nin biyografisine dairdir. 11. *el-Hisbe fi'l-İslâm*. Vezîr'ül-evvel Hâc Muhammed el-Makkarî'nin isteği üzerine telif edilmiştir. 12. *Manzûme fi's-safranc*. 260 beyitlik bir eserdir (Rabat, ts., 1346/1927 [?]). Dükkâlî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Künnâş* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 2250D, 4257D); *Risâle fi'r-ribâtât bi'l-Mağrib*; *İthâfû'l-melâ bi-ahbâri medîneti Selâ*; *Cene'l-cenneteyn min târihi Selâ zâtî'l-'udveteyn*; *Buğyetü'l-müstefid fi îrâbi kâme Zeyd* (Abdülhâdî el-İrâkî'nin, "kâme Zeyd" cümlesinin i'rabına dair yaklaşık yirmi soru ih-

tiva eden risâlesine cevaptır); *Risâle fî aḥbârî ḥisân (ellezî bi'r-Rabât)*; *Risâle fî medîneti Feḍâle*; *Şariḥu'd-delâle fî şîḥhati nesebi men sekene Dükkâle*; *Risâle fî târiḥi'l-Mağrib fi'l-ḳadîm ve'l-ḥadîs*; *Ḍav'u'n-nibrâs fî devleti Benî Vaḥḫâs*. Ayrıca eski dönemlerden kendi zamanına kadar Mağrib'de kullanılan sikkeler, geçmişten bugüne Mağrib'de yahudiler, Ahmed b. Abdüsselâm Haccî es-Selâvî'nin biyografisi ve diğer bazı konulara dair eserleri vardır (eserlerinin bir listesi ve yazma nüshaları için bk. *ed-Dürretü'l-yetîme*, neşredenin girişi, s. 19-27).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Abdullah ed-Dükkâlî, *el-İthâfû'l-vecîz* (nşr. Mustafa Bûşa'ra), Selâ 1406/1986, neşredenin girişi, s. 5-17; a.mlf., *ed-Dürretü'l-yetîme fî aḥbârî Şâleti'l-ḥadîse ve'l-ḳadîme* (nşr. Abîr Fehd Şedûd), Dimaşk 2012, neşredenin girişi, s. 9-40; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), VI, 305; VII, 83; İdrîs el-Cuaydî es-Selevî, *İthâfû'l-aḥyâr bi-ğarâ'ibi'l-aḥbâr* (nşr. İzzü'l-Mağrib Ma'nînu), Beyrut 2004, s. 78, 139, 228; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mü'errîhi'l-Mağribi'l-aḫşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 27-28, 30-31, 46, 48, 49, 59, 64, 73, 113, 152, 169, 172, 197-198; II, 371, 410, 447; a.mlf., *Sellü'n-nişâl li'n-niḳâl bi'l-eşyâḥ ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şüyûḥ* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 107-109; Cîrârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'aşır bi'l-Udveteyn: er-Rabât ve Selâ*, Rabat 1391/1971, II, 177-182; a.mlf., *et-Te'lîf ve nehḍatühü bi'l-Mağrib fi'l-ḳarni'l-îşrin*, Rabat 1406/1985, s. 191-194; K. Brown, "Profile of Nineteenth-Century Moroccan Scholar", *Scholars, Saints, and Sufis* (ed. N. R. Keddie), Berkeley-Los Angeles 1972, s. 130-131, 134; Muhammed Haccî, *Fihrisü'l-Ḥizâneti'l-ilmîyyeti's-Şubeyḫiyye bi-Selâ*, Küveyt 1406/1985, s. 397, 433, 438; a.mlf., *Cevlât târiḫiyye*, Beyrut 1995, I, 421-427; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maḥbû'âtî'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 116-117; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târiḫi'l-Mağrib*, Muhammediye 1410/1989, II, 202, 204, 206-207, 211, 279; a.mlf., *Ḳabes min 'aṭâ'i'l-maḥḫûṭî'l-Mağribî*, Beyrut 1999, I, 278-279; II, 1121; M. Abdullah İnân v.dğr., *Fehârisü'l-Ḥizâneti'l-Ḥasenîyye*, Rabat 1421/2000, I, 8-9, 17-18; II, 646; Y. S. Allûş – Abdullah er-Recrâcî, *Fihrisü'l-maḥḫûṭâti'l-'Arabiyyeti'l-maḥḫûza fi'l-Ḥizâneti'l-'âmmе bi-Rabâti'l-feth*, Rabat 1421/2001, II, 147-148; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mu'ellîfine'l-mu'aşırîn: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 698; Necât el-Merînî, "Muḫammed b. 'Alî ed-Dükkâlî es-Selâvî ve ürcüzetühü İthâfû eşrefi'l-melâ bi-ba'zi aḥbârî'r-Rabât ve Selâ", *en-Nedvetü'l-ilmîyye ḥavle'r-Rabât ve Selâ*, Muhammediye, ts., II, 77-125 (aynı makale için bk. *'Âlemü'l-kütüb*, XV/1, Riyad 1414/1994, s. 27-43; a.mlf., *Min Nevâdiri maḥḫûṭâti'l-mektebeti'l-Mağribiyye*, Dârülbeyzâ 1422/2001, s. 7-48); Yûsuf el-Mar'aşîl, *Neşrü'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ḳarni'r-râbî' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1452-1454; Fuâd Sâih es-Seyyid, *Mevsû'atü a'lâmi'l-ḳarni'l-îşrin fi'l-'âlemeyni'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1434/2013, II, 266, 316.

AHMET ÖZEL

DÜKKÂLÎ, Ebû Şuayb (أبو شعيب الدكالي)

Ebû Şuayb b. Abdîrahmân
b. Abdilazîz
es-Siddîki ed-Dükkâlî
(1878-1937)

Fas'ta

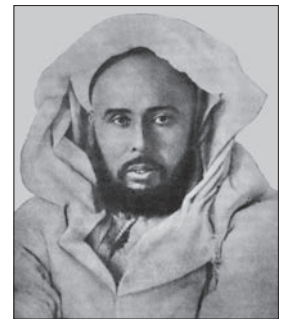
Selefi düşüncenin öncülerinden,
fakih, muhaddis ve devlet adamı.

25 Zilkade 1295'te (20 Kasım 1878) Dükkâlî bölgesinde Cedîde şehrinin güneyindeki Garbiye'ye yakın Siddîkât adlı beldede dünyaya geldi. Dükkâle kabilesinin Evlâdü Amr koluna bağlı Siddîkât aşiretinden tanınmış bir ulemâ ailesine mensuptur. Dedesi Ebû Fâris Abdülazîz ile amcaları Ebû Şuayb ve Muhammed de âlimdi. Dükkâlî beş yaşında babasını kaybetti ve amcası Muhammed'in himayesinde yetişti. Daha sonra Ebû'l-Abbas Ahmed b. Maâşî'den kıraat-i seb'ayı öğrendi. Memleketinde Muhammed b. Azzûz ve Merakeş Kadısı Muhammed Tâhir es-Siddîki gibi âlimlerden ders okudu. Ardından Rif bölgesinde ve Tanca'da fıkıh, hadis, kıraat dersleri aldı ve genç yaşta parlak bir gelecek vadedti. Kral I. Hasan zamanında Merakeş'teki kraliyet sarayında düzenlenen, Mâlikî fikhinin temel metinlerinden Hañîl b. İshâk'ın *el-Muḫtaşar* adlı eserini ezberleme yarışmasında birinci geldiğinde henüz on üç yaşında idi. Bu sırada Dükkâlî'nin yedi kıraati de bildiğini öğrenen sultan kendisini huzuruna kabul ederek hediyeler verdi ve hil'at giydirdi (1891).

1897 yılında Kahire'ye giden Dükkâlî altı yıl boyunca Selîm el-Bîşrî, Ali el-Bûlâki, Muhammed Arabî ed-Desûki, Muhammed Bahît el-Mutîlî, Muhammed Mahmud eş-Şinkîti ve Ahmed er-Rifâi gibi Ezher ulemâsından ders okudu. Bu sırada Mısır'da Cemâleddîn-i Efgânî, Muhammed Abduh ve M. Reşîd Rızâ gibi ilim ve fikir adamlarının öncülük ettiği ve basın yayın organlarında geniş bir şekilde tartışılan islah düşüncesinden büyük ölçüde etkilendi. Mekke Emîri Şerîf Avn er-Refîk'in Harem-i şerif için âlim bir imam gönderilmesi isteği üzerine Ezher şeyhi olan hocası Selîm el-Bîşrî'nin seçimiyle Mekke'ye gönderilen Dükkâlî, orada aralarında Bedreddin el-Hasenî, Abdullay Savfân en-Nablusî, Abdürrezzâk el-Baytâr, Ahmed b. İsâ en-Necdî gibi şahsiyetlerin de bulunduğu Yemen, Irak, Suriye ve Hindistan kökenli birçok âlimden icâzet aldı. Mekke'de bulunduğu yıllarda Selefi düşüncüyü

yakından tanıdı. Emîr'in Maliye Veziri Muhammed Bedî'nin kızı Cemîle ile evlendi. Mekke'de kendisine Harem-i şerif hatipliği ve dört mezhebe göre fetva görevi verildi. Harem-i şerif'te tefsir ve hadis dersleri okuttu, bu alanda da şöhreti yayıldı, Hicaz ulemâsının yanı sıra İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden hac vesilesiyle Mekke'ye gelen âlimler kendisinden faydalandı.

Fas kralı olan kardeşi Mevlây Abdülazîz el-Alevî'ye karşı 1907'de bağımsızlığını ilân eden Merakeş Valisi Abdülhafız el-Alevî'nin, yapmayı düşündüğü reformlar konusunda fikirlerinden yararlanmak üzere kendisini Fas'a davet etmesini üzerine Dükkâlî ülkesine döndü. Ertesi yıl Fransa'nın desteğiyle kardeşini mağlûp edip tahta geçen yeni sultan Mevlây Abdülhafız tarafından başşehir Fas'ta büyük bir itibar ve saygı gördü. Sultan çeşitli alanlarda giriştiği islahatlar konusunda onun şahsında önemli bir desteğe kavuşurken o da sultandan aldığı destekle Selefi görüşlerini yaymaya başladı, bid'at ve hurafelere karşı verdiği mücadeleyle öne çıktı. Başta İbn Teymiyye'nin eserleri olmak üzere Mısır'da basılan ve Selefi görüşleri içeren kitaplar talebelerinin yardımıyla Fas muhitinde de yayıldı. 1910'da Haremeyn'e vakfedilmek amacıyla arazi satın alması için sultan onu Hicaz'a gönderdi. Bu seyahati, uğradığı bütün Arap ülkelerinde iyice tanınmasına vesile oldu. Ertesi yıl Fas'a döndüğünde Merakeş kadılığına getirildi. 1912'de ülkesi Fransa tarafından işgal edilince yönetimden çekilmek zorunda kalan Abdülhafız'den sonra kardeşi Mevlây Yûsuf b. Hasan tahta geçti ve Dükkâlî'yi Rabat'a çağırıp Adliye bakanlığı görevine tayin etti. Ertesi yıl Yüksek Şer'î İstîna'f Meclisi kurulduğunda bu kurulun başkanlığı, ayrıca Din İşleri ve Maarif İdaresi görevi de uhdesine verildi. Bakanlıkta kaldığı sürece (1912-1926) devletin dinî siyasetinde, adliye ve eğitim alanlarındaki reformlarda etkili oldu. Tarikatların şer'î esaslara aykırı görülen âyinleri ve

Ebû Şuayb
ed-Dükkâlî